

а) эвфемизм как номинативную единицу, которая, при условии регулярного воспроизведения, может получить определенную «клетку» [4] в языковой системе: «И снова детальный исход (смерть)»; «Мужчина, оправдывая свои скачки в гречку», (измены) *иногда говорит...*»;

б) прием эвфемистической замены, который часто представляет собой стилистический прием, поэтому эвфемизация является источником стилистической синонимии» [4]: «...спасение на шлюпках обезумевших от страха в основном немолодых пассажиров (о пожилых людях)»; «Скорее всего, он был уничтожен (убит) своими недавними криминальными подельниками» и др.

Как видно из примеров, перифразы и эвфемизмы широко используются в современных публицистических текстах. Они дают возможность автору высказываться тактично, излагать мысли корректно, избегая грубых, неприличных слов и выражений, в различных сферах деятельности человека – политической, экономической, социально-бытовой, сфере культуры и прочих. Наличие перифраз и эвфемизмов раскрывает авторскую индивидуальность, креативность мышления, передает его оценку и отношение к изображаемому, делает текст выразительным, эмоциональным, помогает избежать стандартности.

Использование эвфемизмов и перифраз обусловлено, во-первых, необходимостью соблюдения правил культурной и политической корректности, существующих в современном обществе и реализующихся в публицистическом дискурсе, и, во-вторых, высокой эффективностью воздействия на читательскую аудиторию.

Литература:

1. Аймолдина А. А. К вопросу об исследованиях явления эвфемизма и его классификации / А. А. Аймолдина. – Казахстан : Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, 2012. – С. 11–15.
2. Балашова Л. В. Русский язык. Правописание. Фонетика и орфография, синтаксис и пунктуация, культура общения [Электронный ресурс] / Л. В. Балашова, В. В. Дементьев. – М. : Лицей, 2005. – Режим доступа : <http://www.licey.net>.
3. Баскова Ю. С. Эвфемизмы как средство манипуляции в языке СМИ (на материале русского и английского языков) [Электронный ресурс]: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. фил. наук / Ю. С. Баскова. – Краснодар. – 2006. – Режим доступа : <http://www.km.ru>.
4. Беликова О. В. Современные тенденции в развитии эвфемизмов [Электронный ресурс] / О. В. Беликова. – Казахстан : Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова. – Режим доступа : <http://www.rusnauka.com>.
5. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке : учебн. пособие. – [Электронный ресурс] / Н. С. Валгина. – М. : «Логос», 2001. – 304 с. – Режим доступа : <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/>.
6. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 173 с.
7. Грехнева Л. В. Функции перифразической номинации / Л. В. Грехнева // Бодуэновские чтения. – 2001. – Т. 1. – С. 160–162.
8. Литературная энциклопедия терминов и понятий: описание ЭНИ [Электронный ресурс] / Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор». – М., 2003. – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb.litenc/encyclp/0encyc.htm>.
9. Самарская Т. Б. Публицистический текст: сущность, специфика, функции / Т. Б. Самарская // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2011. – № 4. – С. 178–184.

УДК 811.2

С. М. Рибачок,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ГРАМАТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДИСКУРСИВНОГО ВПЛИВУ

У статті описані функціонально-семантичні та комунікативно-прагматичні аспекти реалізації граматичних значень у тексті політичного дискурсу. Імпліцитність реалізації граматичних смислів, здатних передавати інтенції адресанта, стає інструментом впливу на адресата. Виявлені граматичні категорії з розвинутим інтерпретаційним компонентом і креативними можливостями здатні моделювати, фокусувати та прогнозувати реакцію адресата.

Ключові слова: функціональна грамати́ка, дискурсивний вплив, політичний дискурс.

GRAMMATICAL DISCOURSE OF IMPACT TOOLS

This article describes the functional, semantic, communicative and pragmatic aspects of grammatical meaning realisation in the text of political discourse. The linguistic analysis is aimed at studying the interaction of elements of different levels on a functional basis, realisation of potential capabilities of grammatical units in political texts in close connection with the intentions of the speaker and the complex interaction of contextual and sociolinguistic factors. Influence is one of the discursive practices of political leaders towards the reproduction of their power through persuasion, providing information, interpretation and other social interactions in order to shape or change people's knowledge, beliefs and opinions. Implicitness of grammatical meaning realization becomes an instrument of discursive influence on the recipient in order to reach speaker's intentions. The identified grammatical categories of past tense, perfective aspect, passive structures, personal pronoun, indirect speech, structural parallelism with interpretative component and creative abilities are able to model, predict and focus people's opinions.

Keywords: functional grammar, discursive influence, political discourse.

ГРАМАТИЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ ДИСКУРСИВНОГО ВЛИЯНИЯ

В статье описаны функционально-семантические и коммуникативно-прагматические аспекты реализации грамматических значений в тексте политического дискурса. Импліцитність реалізації граматических смыслов, способных передавать интенции адресанта, становится инструментом воздействия на адресата. Выявленные грамматические категории с развитым интерпретационным компонентом и креативными возможностями способны моделировать, фокусировать и прогнозировать реакцию адресата.

Ключевые слова: функциональная грамматика, дискурсивное воздействие, политический дискурс.

Питання впливу слова на особистість хвилює людство давно, і в останні десятиліття з'явилося багато спеціальних досліджень когнітивних, прагматичних, соціокультурних аспектів цієї міждисциплінарної проблеми, значущість вивчення інструментів дискурсивного впливу важко переоцінити.

У зв'язку із антропоцентричним підходом до аналізу мовних явищ, дослідники активно описують вербальну складову технологій впливу, зокрема лексико-семантичні, прагматичні засоби, проте граматичний (морфо-синтаксичний) рівень в цьому плані залишається мало дослідженим, що і зумовлює актуальність даної теми. При підході, розробленому у працях

таких науковців як М. Хелідей, Т. ван Дейк, А. Бондарко, І. Вихованець, А. Загнітко та ін., лінгвістичний аналіз спрямований на вивчення реалізації функціональних потенціалів граматичних одиниць у конкретних мовленнєвих текстах у тісному зв'язку із інтенціями мовця, граматичних способів вираження стратегій і тактик мовленнєвого впливу.

Метою статті є опис функціонально-семантичних та комунікативно-прагматичних аспектів реалізації граматичного значення мовних засобів впливу на прикладі тексту політичного дискурсу. Матеріалом дослідження був телевізійний виступ Прем'єр-міністра України: 10 хвилин із Прем'єр-міністром. Звіт Уряду, 13 грудня 2015 [7].

Вибір матеріалу дослідження зумовлений тісним соціальним взаємовпливом між політичною комунікацією та лінгвістикою. Останнє десятиліття політичний дискурс стає об'єктом активних досліджень вітчизняних та зарубіжних мовознавців [В. З. Дем'янков, Т. ван Дейк, Г. Г. Почепцов, В. Чернявская та ін.]. Дослідники сходяться на думці, що однією з найважливіших функцій політичного дискурсу є спонукання аудиторії до суспільно-політичної реакції та зазначають, що головною цільовою установкою політичного дискурсу є формування в соціумі тих думок та оцінок, які є необхідними для автора дискурсу. Такий тип дискурсу, перш за все, зорієнтований на свідомість громадськості, тобто є достатньо небезпечним інструментом впливу, оскільки зорієнтований на всі прошарки суспільства [6, с. 3]. Кінцевою ланкою у політичній комунікації та об'єктом мовленнєвого впливу в політичному дискурсі є адресат. Для досягнення комунікативного ефекту політик-адресант будує своє повідомлення відповідно до концептуальної та емоційно-оцінної моделі адресата, яка й зумовлює ретельний відбір та організацію мовних засобів різних рівнів.

Аналізована стаття відображає типову комунікативну ситуацію політичного життя у сучасному українському суспільстві. Основні компоненти комунікативної події: адресант – Прем'єр-міністр, адресат – український народ, мета – звіт уряду, завдання – переконати адресата у правильності дій уряду:

Як Прем'єр-міністр України хочу відвітувати перед українським народом за рік роботи нашого українського уряду [7].

Для досягнення поставлених цілей: схвалення роботи уряду по відбудові української держави та затвердження його діяльності, адресант використовує цілий комплекс вербальних та невербальних засобів. Проаналізуємо функціонально-семантичні значення та комунікативно-прагматичні аспекти реалізації граматичних форм мовних засобів, які використовує адресант для реалізації своїх цілей.

Дейктичний займенник. Абсолютна більшість у кількісному відношенні належить використанню адресантом особового займенника першої особи множини «ми», а також парадигми відмінювання «нас, нам» – 5% від загальної кількості слів. У тексті виступу спостерігаємо абзаци, у яких більшість речень із займенником *ми* у головній синтаксичній ініціалній позиції, що можна розглядати як важливу мовленнєву стратегію адресанта:

Нас лякали тим, що ми не пройдемо зиму і замерзнемо ... Зараз ми позбавились від російського газового диктату. Ми купуємо газ в європейських компаніях... Ми наповнили наші газові сховища. Ми погасили борги. І ми подали на Росію в суд...

Аналізуючи функціонально-семантичну навантаженість граматичного значення займенника першої особи множини, граматисти вказують на ситуативну та індивідуальну референтну співвіднесеність цього особового займенника, загальне призначення якого в уточнюючій актуалізації. Використанням адресантом граматичної значення даної форми має на меті вказати, що основні учасники комунікативної події, і адресант, і адресат створюють єдиний референтний простір з точки зору адресанта, але не виражають якісної визначеності. У зв'язку з дейктичним характером таких засобів їх співвіднесеність є ситуативна, контекстуальна та індивідуальна.

Аналіз останніх досліджень проблеми дейксису підтверджує, що дейктична процедура слугує не тільки інструментом для фокусування уваги адресанта на певному елементі «дейктичного простору», але й займає важливе місце серед маркерів категорії «свій» – «чужий». Дейксис чітко розмежовує «своїх» і «чужих» завдяки вказівці на присутність або відсутність належності до особистого простору адресанта [5]. Аналізуючи мікросистему особових займенників зазначимо, що в тексті вживається лиш поодинокі ексклюзивне *ми*, що не включає адресата: *ми утримуємо єдність між Президентом, Прем'єр-міністром і українським парламентом*, тоді як переважна більшість інклюзивного колективного *ми* й похідні від нього *нас, нам* використовуються адресантом, щоб позначити та переконати, що учасники цієї комунікативної ситуації – український народ (*українська громада, українська нація, Україна, українці*) та Прем'єр є єдине ціле, а використання присвійних займенників *наш, наші* позначають, що їм притаманні спільні цінності, інтереси та цілі. Більше того, адресант і адресат стають співниками – *ми приймемо, ми проведемо, ми скоротили, ми позабирали*, вони існують у спільному комунікативному просторі, спільному комунікативному часі, а отже, у єдиному хронотопному континуумі тексту.

Темпоральний аспект. Категорію часу як онтологічну граматичну категорію розглянемо на рівні абзацу як макроструктурного текстового компонента. Як правило, абзац даного тексту містить кілька темпоральних планів: минулий (недоконаний) проектує заперечення майбутнього за допомогою теперішнього і минулого доконаного:

Нас лякали тим, що ми не пройдемо зиму і замерзнемо, тому що Росія відключить газ... Зараз ми позбавилися від російського газового диктату. Ми купуємо газ в європейських компаній за ціною вдвічі менше. Ми наповнили наші газові сховища. Ми погасили борги. І ми подали на Росію в суд...

У прикладі спостерігаємо, що поширеність результативної дії на момент мовлення відміння заперечення у майбутньому в підрядному реченні. У цьому контексті часовий аспект тривалості теперішнього часу актуалізується внаслідок реалізації відповідного детермінатора *зараз* у минулому доконаному, що у свою чергу визначає посилення теперішнього часового плану, та характеризується категоріальним значенням багатоаспектності, розгортанням послідовних результативних дій. Зміна темпоральних планів, зокрема, вживання тривалого результативного теперішнього, зміна видового відтінку з недоконаного на доконаний розглядається як мовленнєва стратегія, що дає можливість адресату фокусувати увагу на результативності діяльності уряду. Часте вживання модальних дієслів: *ми здатні... дають можливість виплатити... зможемо знайти ресурс...* подають висловлення як обгрунтоване, необхідне, можливе, готують свідомість адресата, подають певні установки.

Пасивні конструкції. Без сумніву, домінуючими та найвпливовішими мовними засобами даного тексту є використання адресантом для вираження значущих смислів свого виступу пасивних конструкцій в неозначено особових підрядних реченнях що, по суті, є чужим мовленням, та реалізуються повторами у синтаксичному паралелізмі в ініціалній позиціях 14 абзаців! із 17 у всьому тексті:

...Нас лякали тим, що Україна буде банкрутом...

...Нам розповідали про те, що Європейський Союз не дасть безвізовий режим... Нам говорили про те, Росія заблокує зону вільної торгівлі...

Пасивні конструкції, які не є природними для української мови, у даному тексті мають не тільки яскраво виражений структуруючий ефект, але що важливіше, дана граматична форма виявляється вирішальною у сприйнятті та осмисленні ситуації в цілому. Категорія стану служить однією із стратегій репрезентації початкової ситуації: у пасивному стані те-

матична важливість об'єкта важливіша, ніж суб'єкта. Форма пасивного стану імплікує думку про породження процесу ззовні, при цьому діяч/діячі залишаються поза межами повідомлення і навіть не вказуються. Дослідники зазначають, що структури, що дозволяють виключати із опису важливі аспекти ситуації (імпліцитно передавати інформацію щодо суб'єктів ситуації), маніпулятивні по суті [1].

Чуже мовлення. Семантика пасивного стану посилюється конструкціями з чужим мовленням, прямими чи непрямыми способами передачі мовлення або думок якоїсь особи, при цьому адресант не вказує автора цих думок, що також не є властиво таким комунікативним подіям як звіт: *Нас лякали тим, що ... Нам розповідали, що ... Нам говорили про ...*, що перетворює їх, скоріше, у чутки. Такі форми, які багаторазово повторюються, містять емоційно-оцінні дієслова, що виражають ментальні процеси, зокрема, почуття страху, дають можливість адресанту розставити потрібні акценти, враховуючи стереотипи масової свідомості, уявлення, потреби адресата.

Складнопідрядні неозначено-особові речення на початку більшості абзаців вводять підрядні, що передають інформацію, без посилання на автора. Така синтаксична конструкція використовується для позначення невизначеного чи узагальненого суб'єкта, для цілеспрямованої інтерпретації відомого суб'єкта як невизначеного, для висунення дії в інформативний центр і передачі масового характеру подій. У контексті, як зазначають дослідники, такі неозначено-особові комплекси є засобом створення напруженості, його експресивності, вони реалізують підтекстові ефекти і створюють емоційну тональність текстів [4].

Паралельні синтаксичні структури, повтори мовних засобів, що мають найбільше смислове навантаження, є одними із найефективніших засобів впливу на психіку адресата. Їхній ефект на адресата є досить сильним, оскільки такі конструкції поєднують логічні, ритмічні, емотивні та експресивні аспекти. Завдяки повтору певних мовних засобів адресант послідовно, градаційно нарощує аргументи, акцентує найважливіші ідеї у промові та додає їй певного ритму, потрібні слова і фрази закарбовуються у пам'яті адресата і стають для нього особисто значущими.

У даному тексті дискурсивними інструментами впливу стають граматичні категорії з розвинутим інтерпретаційним компонентом і креативними можливостями: дієслівні категорії часу, виду, стану, особи, граматичні категорії числа та особи займенників, типи речень та ін. Так, дійсничні займенники адресант використовує для демонстрації єдності з адресатом, рух темпоральних та видових планів предикатів тривалої багатоаспектної перфектної результативності уряду, пасивізація та деперсоналізація фокусує увагу адресата на ролі зовнішніх чинників, неозначено-особові речення дають можливість адресату маскувати визначеність суб'єкта за невизначеністю та узагальненістю, багаторазовими паралельними синтаксичними повторами формувати основні смисли тексту та прогнозувати реакцію адресата інформативними комплексами майбутнього часу.

Граматисти вже давно звернули увагу на те, що граматичні засоби, на відміну від лексичних, які мають явні можливості явно виражати свої погляди, ідеї, виявляють можливість впливу імпліцитно [1, 2, 4, 5]. Це означає, що саме граматичний потенціал мовних засобів, реалізація якого не зводиться до простого представлення відношень, а, часто, це і реалізація особливих цілей адресанта, є особливо придатний для дискурсивного впливу.

Література:

1. Беляева И. В. Манипулятивные стратегии и тактики в коммуникации: грамматические средства. / И. В. Беляева, Э. Г. Куликова // Проблемы коммуникации и художественного текста. Материалы Международной научной конференции. – М.: РУДН., 2009. – С. 131.
2. Бондарко А. В. Системные и коммуникативные аспекты анализа грамматических единств / А. В. Бондарко // Проблемы функциональной грамматики. Категории морфологии и синтаксиса в высказывании. – СПб.: Наука, 2000. – С. 9–35.
3. Діденко М. О. Політичний виступ як тип тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук / М. О. Діденко. – Одеса, 2001. – 20 с.
4. Линева Е. А. Структура и семантика неопределенно-личных предложений с локативным детерминантом: автореф. дис. ... канд. філол. наук. / Е. А. Линева – Москва, 2007. – 20 с.
5. Палійчук А. Л. Інтимізуючі властивості особових дійсничних займенників [Електронний ресурс] / А. Л. Палійчук Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php/2008>. (дата звернення 20.01.2016 р.). – Назва з екрана.
6. Павлуцька В. О. Політичний дискурс: особливості та функції / В. О. Павлуцька // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 39. Філологічні науки. – Житомир, 2008. – С. 218–221.
7. Яценюк А. П. 10 хвилин із Прем'єр-міністром. Звіт Уряду. 13 грудня 2015. [Електронний ресурс] / А. П. Яценюк. Офіційна сторінка. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://yatsenyuk.org.ua/ua/news/open/2817>. (дата звернення 13.01.2016 р.). – Назва з екрана.

УДК 81'23 : 316. 647. 8

І. А. Рокун,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СТЕРЕОТИПІВ

У статті розглянуто підходи до визначення поняття «стереотип» у різних галузях знань з часу його введення в суспільні науки, подано види стереотипів та проаналізовано їх основні характеристики й функціональні особливості.

Ключові слова: стереотип, сімейні стереотипи, особистісні стереотипи, суспільні стереотипи, гендерні стереотипи, вікові стереотипи, стереотипізація, покоління.

KEY FEATURES AND FUNCTIONAL FEATURES OF STEREOTYPES

The present article dwells on the main approaches to the definition of «stereotype» in different fields of knowledge since its introduction to the social sciences. The article gives an overview of scientists who investigated the problem of stereotypes. The paper focuses on basic characteristics and functional peculiarities of different types of stereotypes. The stereotypes are closely connected with the process of stereotypization. The special attention is given to the classes of stereotypes: social stereotypes, family stereotypes, personal stereotypes, gender stereotypes and age stereotypes. Social stereotypes are formed by society, family stereotypes appear according to the traditions or rules in the family, personal stereotypes are formed by person. The basic functions of stereotypes are characterized and analyzed. The article outlines that the source of the formation of stereotypes is either our life experience or state rules or norms. The article describes that we all live in the world of stereotypes and our future actions are closely connected with them.

Key words: stereotype, family stereotypes, personal stereotypes, social stereotypes, gender stereotypes, age stereotypes, stereotypization, generation.